

शुनः पादो न संशयः । इहा भाते द्विजातीनामच्छिद्र-
मूर्ध्नि पुण्ड्रकम् । कार्ण्यः कृष्णदृष्टिः कृत्वा वस्त्रेणाच्छा-
दयेन्मुखम् । ललाटे दक्षिणे मङ्गा यस्येहामे महेश्वरः ।
मध्ये विष्णुर्वसिष्ठित्यं तस्मान् मध्यं न लेपयेत् । वस्तुलं
तिर्य्यगच्छिद्रं ह्रस्वं दीर्घं ततं न तम् । घटलक्षणसंयुक्तं
तिलकं यन्निरर्थकम् । खनितयष्टिकुनल्लिगूलसुरा-
कृतिः । त्रिपुण्ड्रमर्जचन्द्रश्च तिलकं यन्निरर्थकम् ।
प्रमाणलूङ्घपुण्ड्रस्य दीर्घं स्यात् कलिर्वर्जितम् । चानासा-
मूलमारभ्य ब्रह्मरन्ध्रगतं यदि । शूद्रस्योकाकुलं प्रोक्त-
मायतं इष्टुं विशि । क्षत्रिये त्र्यङ्गुलं तद्वद्ब्राह्मणे
चतुरङ्गुलम् । नासिकायास्त्रिभागैको भागोमानेन यो
भवेत् । भ्रुवोर्मध्यादधः स्थानं मूलमाङ्गुलीपिणः ।
ब्रह्मचारी षट्पञ्चशः वानप्रस्थो यतिस्तथा । कुर्व्यात्
यद्वर्द्धपुण्ड्रं तद्वैष्णवो हरिमन्दिरम् । वैष्णवा विप्रा
भूपाश्चेत् वैश्यशूद्रान्यजात्रमाः । यद्वर्द्धपुण्ड्रं विष्ट-
युक्तदेव हरिमन्दिरम् । नरोवाप्यथ वा नारी यदि
कृष्णपथं लभेत् । यत्नस्तुलसीमाला सन्ध्यायां हरिम-
न्दिरम् । मध्यच्छिद्रं न कुर्व्यात् यस्तिलकं यदि वैष्णवः ।
श्वपदं तद्विज्ञातव्यं भवेन्नारद ! नान्यथा । दण्डाकारं हि-
रेखं यत्तिलकं मूलकोणकम् । भध्यच्छिद्रं तत्पाङ्क-
द्वर्द्धपुण्ड्रं मनोहरम् । कृष्णोसखाजकलिकाकारं
तिलकमुत्तमम् । मध्यच्छिद्रं युग्मरेखमूर्द्धपुण्ड्रं प्रकी-
र्तितम् । तीर्थस्त्रु यत्तिकाष्ठञ्च विल्वोमलयसम्भवम् ।
अश्वत्थतुलसीमूलस्तिका गोप्पदस्य च । जाङ्गली स्त्रु-
महानिन्वतुलसीकाष्ठमेव च । कस्तूरीकुङ्कुमं फल्गु-
भिन्दूरं रक्तचन्दनम् । गोरोचना गन्धकाष्ठं जलं चापुष्प-
गोमयम् । धात्रीमूलस्य स्त्रुगन्धो हरिद्रा गोमृदस्य
च । स्नानान्ते सर्ववर्णानामाश्राभ्यागान्तथैव च ।
एतानि तिलकान्याहुः सन्ध्यादिसर्वकर्मसु ।
“गङ्गास्तुलसीमूलस्तिकामलयोज्ज्वलम् । साधोचरण-
संलग्नं रजोमृदुगोप्पदस्य च । याऽश्वत्थमूलस्त्रुगोपी-
चन्दनं तीर्थस्तिका । कुङ्कुमं तुलसीकाष्ठं वैष्णवा-
हृतस्तिका । गोरोचना च कस्तूरी हरिद्रागुरुचन्द-
नम् । वल्मीकस्तिकागन्धः पद्मकं हरिचन्दनम् ।
गन्धकाष्ठं महानिम्बो यमनातीरस्तिका । गुरुपादरजो-
वारिष्ठमाध्वङ्गुरजो जले, कृत्वा प्रतिदिनं स्नानमे-
तगन्धमृदादिभिः । चारु यत्तिलकं प्राचुरं तन्नाम्ना
वैष्णवेभ्यः । काम्यं नैमित्तिकं नित्यं यत् किञ्चित्

कर्म नारद ! । वर्णाश्रमाणां तन्नास्ति स्नानान्ते तिलकं
यिना । कर्म वर्णाश्रमाणां स्यात् देवं पैतृ न तत्फ-
लम् । स्नानं सन्ध्यां पञ्च यज्ञान् पैतृ होमादिकर्म यः ।
विना तिलकदम्भाभ्यां कुर्यात्तद्विफलं भवेत् । इति
पद्मोत्तरखण्डम् “वीक्ष्यादर्शं जले वामि यो विदध्यात्
प्रयत्नतः । जङ्घपुण्ड्रं महाभागः स याति परमाङ्गतिम्”
पाद्मे पातालखण्डे “शिवागमे दीक्षितस्तु धार्यं
तिर्य्यक् त्रिपुण्ड्रकम् । विष्णागमे दीक्षितस्तु जङ्घ-
पुण्ड्रं विधारयेत्” । इति नागोजीभट्टतस्मृतसंहिता ।
पद्मपुराणे उत्तरखण्डे “ललाटे केशवं ध्यायेन्नारायण
मयोदरे । वक्षःस्थले माधवन्तु गोविन्दं कण्ठकूपके । विष्णुञ्च
दक्षिणे कुक्षौ वामे च मधुसूदनम् । त्रिविक्रमं कन्धरे
तु वामनं वामपार्श्वके । श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशन्तु
कन्धरे । पृष्ठे तु पद्मनाभञ्च कटपत्रं दामोदरं न्यसेत् ।
तत्प्रक्षालनतोयन्तु वासुदेवेति मूर्धनि” । किञ्च “जङ्घपुण्ड्रं
ललाटे तु सर्वेषां प्रथमं कर्तव्यम् । ललाटादिक्रमेणैव
धारणन्तु विधीयते” इति “एवं न्यासं समाचार्य सम्प्र-
दायानुसारतः । न्यसेत् किरीटमन्त्रञ्च मूर्ध्नि सर्वार्थ-
सिद्धये” अथ किरीटमन्त्रः “ओम् श्रीकिरीटकेयूरहार-
मकरकुण्डलचक्रशङ्खगदापद्महस्तपोताम्रधरश्रीवत्सा-
ङ्घितवक्षःस्थलश्रीभूमिबहिस्तत्त्वोतिदीप्तिकराय सह-
स्रादित्यतेजसे नमो नमः” हरिभक्तिलाले ४ विलासः ।
जङ्घपुण्ड्रशब्दे अधिकं दृश्यम् । ध्रुवकभेदे यथा
“पञ्चविंशतिवर्णाङ्घ्रिस्तिलको ध्रुवको भवेत् । इष्टसङ्क-
पृष्ठे ताले रसे वीरे अङ्गूतैः प वा” सङ्गीतदा । “सखे
मधुश्रीस्तिलकं प्रकाशय” कुमा० । तिलक इव उत्तरप-
दस्यः १० अंशे “अयं तिलो की तिलकः स एव” ।
“लोभचूर्णतिलकाकृतिः” भावः । स्वार्थं क । ११ तिलकले
राजनि० । “न तिलकस्तिलकः प्रमदाभिव” रघुः ।

तिलकट न० तिलस्य रजः कटच् । तिलरजसि ।

तिलकल्ल ५० तिलस्य कल्लः । १ पिण्याके (खलि) अक्षरः
“कषायेण श्लेतेनोदकमादाय तिलकल्लमधुसर्पिःप्रगाढा-
मौपधयुतां यत्तिं पण्डिध्यात्” “तिलकल्लः समधुको
हताक्तो वृणरोपणः” सुशु० ।

तिलका स्त्री तिलं तिलपुष्पमिव कायति कै-क । हारभेदे
जटा० “सगणहितयं भवतीह यदा रसवर्षपदा तिल-
केति तदा” उक्तलक्षणके द्वादशाक्षरपादकेऽरुन्धभेदे च ।

तिलकालक ३० तिल इव कालकः कणः । १२ देहस्ये २ तिला-